

Τὸ Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν
καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ κοσμικοῦ κράτους στὴ Γαλλία:
Μία σχέση ἀδύνατη;*

Jérôme Cottin**

Εἰσαγωγικά

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ θέση τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὴ χριστιανικὴ θρησκευτικὴ παιδεία, ἡ Γαλλία ἔχει ἓνα ιδιαίτερο καθεστῶς. Ἐξ αἰτίας τῆς δικῆς τῆς ἱστορίας, στὴ διαμόρφωση τῆς ὁποίας συνέβαλαν ἀποφασιστικὰ θρησκευτικοὶ πόλεμοι δύο αἰῶνων ἀνάμεσα σὲ Προτεστάντες καὶ Καθολικούς (συγκεκριμένα ἓναν παντοδύναμο Καθολικισμό) καὶ ἔπειτα ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1789 (στὸ ἔπακρο ἐναντίον τοῦ Καθολικισμοῦ), ἡ Γαλλία εἶναι ἀναμφίβολα ἡ πιὸ κοσμικὴ καὶ μάλιστα ἡ πλέον «ἀντι-θρησκευτικὴ» χώρα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ὅστόσο, ἡ ἐλευθερία τῶν θρησκείων εἶναι ἐγγυημένη ἀπὸ τὸ Σύνταγμα καὶ σὲ μερικοὺς τομεῖς ὁ Χριστιανισμός, ἐξ αἰτίας τοῦ ἱστορικοῦ του βάρους, μένει προνομιούχος. Εἶναι λίγο-πολὺ ἡ ἱστορία τοῦ ποτηριοῦ ποὺ εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ ἄδειο καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ γεμᾶτο, μὲ κάποιους

---

* Ἡ μελέτη αὐτὴ ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη μορφή μετάφρασης στὴ νέα ἑλληνικὴ τῆς πρωτότυπης εἰσήγησης τοῦ Καθηγ. Jérôme Cottin ὑπὸ τὸν τίτλο: „Religionsunterricht und französischer Laizismus: eine unmögliche Beziehung“ στὸ Διεθνὲς Συνέδριο μὲ γενικὸ θέμα: *Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν καὶ Θεολογία στὴν Εὐρώπη τοῦ σήμερα: Ἰδιωτικὴ Ἐπιλογή ἢ Ζήτημα Παιδείας τῶν πολιτῶν;*, ποὺ διοργανώθηκε ἀπὸ 1 ἕως 2 Ἰουλίου 2017 στοὺς Φιλίππους ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου. Τὴ μετάφραση ἐξεπόνησε καὶ ἐπιμελήθηκε ὁ Κλεάνθης Ἐ. Νιζάμης, ἐντεταλμένος διδάσκων τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ μεταδιδάκτωρ Βιοηθικῆς καὶ Συμβουλευτικῆς Ποιμαντικῆς.

** Ὁ Jérôme Cottin εἶναι Καθηγητὴς Πρακτικῆς Θεολογίας στὴ Faculté de Théologie Protestante τοῦ Université de Strasbourg.

νά υπογραμμίζουν τὴν αὐτόνομη περιθωριοποίηση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ Γαλλία, ἢ ὅποια διέπεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κοσμικοῦ κράτους / ἀρχὴ τῆς κοσμικότητας (laïcité), ἐνῶ μὲ ἄλλους ἀντιθέτως νά υποστηρίζουν τὴν προνομιούχο θέση ποὺ συνεχίζει νά ἔχει καὶ τὴν ὅποια διατηρεῖ, παρὰ τὸν χωρισμὸ Ἐκκλησίας καὶ Κράτους.

1. Ἱστορικὴ ἀναδρομὴ

Ἐπισημῶς τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν δὲν ὑπάρχει στὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα τῆς Γαλλίας, ἢ ὅποια εἶναι πλήρως κοσμικὴ, οὐδέτερη καὶ ἄθρησκη. Τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἀνήκουν στὴ σφαῖρα τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέα καὶ εἶναι ἀποκλειστικὴ εὐθύνη τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν¹. Εἶναι καλὸ νά ὑπενθυμίσομε ὅτι τὸ πρῶτο ἄρθρο τοῦ τωρινοῦ Συντάγματος τῆς Γαλλίας, ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὶς 4 Ὀκτωβρίου 1958 (5ῃ Γαλλικὴ Δημοκρατία), ἀναφέρει: «Ἡ Γαλλία εἶναι μία Δημοκρατία ἀδιαίρετη, κοσμικὴ, δημοκρατικὴ καὶ κοινωνικὴ. Αὐτὴ ἐξασφαλίζει τὴν ἰσότητα ἀπέναντι στὸν νόμο ὅλων τῶν πολιτῶν χωρὶς διάκριση προέλευσης, φυλῆς ἢ θρησκείας. Αὐτὴ σέβεται ὅλα τὰ πιστεύω». Αὐτὲς οἱ ἀρχὲς ἰσότητας, καρποὶ τῶν ἀγώνων τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1789, βρίσκονται ἐγγεγραμμένες μέσα στὸ πλαίσιο τῆς ἀρχῆς τοῦ κοσμικοῦ κράτους τῆς πλειονοψηφίας τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ποὺ κεῖται/στηρίζεται σὲ μία διπλῆ ἀναγνώριση: τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀπόψεων/πεποιθήσεων καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς μὴ διάκρισης.

Αὐτὴ ἡ οὐδέτερότητα τοῦ Γαλλικοῦ κράτους, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ θρησκεία καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν, ἐκφράσθηκε μέσα ἀπὸ δύο σημαντικὰ ἱστορικὰ γεγονότα:

i. Τὸ 1880, μὲ τὴ δημιουργία ἀπὸ τὸν Jules Ferry τοῦ δημόσιου, κοσμικοῦ, δωρεὰν καὶ ὑποχρεωτικοῦ σχολείου. Ὁ σχετικὸς νόμος ἐτοιμάσθηκε ἀπὸ ἀντικληρικοὺς χώρους καὶ μὲ τὴ συμμετοχὴ πολλῶν Προτεστάντων, οἱ ὅποιοι ἐνδιαφέρονταν νά ἀποκόψουν τὴν ἐκπαίδευση

1. B. Massignon, V. Riva, *L'Europe, avec ou sans Dieu? Héritages et nouveaux défis*, éd. de l'Atelier, Paris 2010, σ. 24, à propos de «l'exception française»: «La France est le seul pays européen à ne pas dispenser aujourd'hui de cours de religion confessionnel ou non confessionnel à l'école publique».

ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ τοῦ Καθολικισμοῦ. Οἱ Προτεστάντες ποὺ εἶχαν ἀποκτήσει τὸν 19ο αἰῶνα πολλὰ δικαιώματα καὶ στοιχεῖα (στοὺς προηγούμενους αἰῶνες ζοῦσαν «λαθραίως»), τὰ ἐναπέθεσαν ὅλα στὸ κράτος, κερδίζοντας ἔτσι μέχρι τὶς ἡμέρες μας διάφορα προνόμια, καθὼς ὑπάρχουν ἀκόμη σήμερα στὴ Γαλλία (σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλες θρησκείες) προτεσταντικὰ σχολεῖα, γυμνάσια καὶ λύκεια.

ii. Ἡ δευτέρα ἡμερομηνία-σταθμὸς εἶναι τὸ 1905, ὅταν ψηφίσθηκε νόμος διαχωρισμοῦ Ἐκκλησιῶν καὶ Κράτους, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον οἱ Ἐκκλησίες γίνονται ἰδιωτικὲς ὀργανώσεις. Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, ποὺ ἐκπροσωπεῖ ἀκόμη αὐτὴν τὴν ἐποχὴ τὸ 80-90% τοῦ πληθυσμοῦ, χάνει τὸ προνομιοῦχο καθεστῶς καὶ οἱ σχολὲς Θεολογίας βγαίνουν ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο γιὰ νὰ γίνουν ἰδιωτικὰ ἰνστιτούτα, χρηματοδοτούμενα ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες. Οἱ ἱερεῖς, οἱ πάστορες (καὶ οἱ ραββῖνοι) δὲν πληρώνονται πιά ἀπὸ τὸ Κράτος, ὅπως ἴσχυε κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες τους.

Ἡ κατάσταση στὴ Γαλλία, ἡ ὁποία τὸν 19ο αἰῶνα ἦταν χωρισμένη σὲ δύο ὁμάδες ἀνταγωνιστικὲς καὶ ἀντίπαλες, μὲ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τὴ μία καὶ τὴν ἐλεύθερη σκέψη τὴν προερχόμενη ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐξηγεῖ γιατί αὐτὴ ἡ κοσμικότητα εἶναι συχνὰ μαχητικὴ, διεκδικητικὴ, ἀντικληρικαλιστικὴ. Ὁ Προτεσταντισμὸς πάντοτε βρισκόταν στὴ μέση τῶν δύο αὐτῶν ἀντιθέσεων, καθὼς ἦταν μὲ τοὺς ἀντικληρικαλιστὲς ἐναντία στὴ δύναμη τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ στὸ πλευρὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας γιὰ μία ἐκπαίδευση βασιζόμενη σὲ μία χριστιανικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ὡστόσο, ὁ Προτεσταντισμὸς ἐπέδειξε ἰδιαίτερη ἐμπιστοσύνη ἀπέναντι σὲ ἓνα κράτος ποὺ θεμελιώνεται στὴν ἀρχὴ τῆς κοσμικότητας, ὑποστηρίζοντάς το μάλιστα ζωηρά, διότι αὐτὸ ἐγγυόταν τὰ δικαιώματα μιᾶς μικρῆς μειονότητας (ὁ Προτεσταντισμὸς ἐκπροσωπεῖ τὸ 1-2% τοῦ πληθυσμοῦ) ἀπέναντι στὴ δύναμη καὶ τὴν ἐξουσία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Αὐτὴ ἡ εἰδικὴ κατάσταση μᾶς κάνει νὰ μιλάμε γιὰ δύο, ἢ ἀκόμη καὶ γιὰ τρεῖς περιπτώσεις/μορφὲς τῆς ἀρχῆς τοῦ κοσμικοῦ κράτους, οἱ ὁποῖες συνυπάρχουν²:

2. Τὴ διάκριση αὐτὴ προτείνει ὁ κοινωνιολόγος J.-P. Willaime, «Laïcité», στό: P. Gisel

α. Ὑπάρχει ἡ ἀρχὴ τοῦ κοσμικοῦ κράτους σὲ μία πολεμικὴ προοπτικὴ, ἢ ὁποῖα θεωρεῖ ὅτι ἡ αὐτοκρατορία τῶν θρησκευτῶν στὴν κοινωνία εἶναι ἀρνητικὴ ὅσο λιγώτερο ὑπάρχει τὸ θρησκευτικὸ στοιχεῖο, τόσο καλύτερα πηγαίνει ὁ ἄνθρωπος. Γιὰ νὰ εἶναι ἐλεύθερος καὶ χειραφετημένος, πρέπει νὰ ζήσει χωρὶς θρησκεία. Αὐτὴ ἡ εὐαισθησία δὲν κάνει πιὰ τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν Καθολικισμό καὶ τὸν Προτεσταντισμό – καὶ μάλιστα ἀνάμεσα στὸν Χριστιανισμό καὶ ἄλλες θρησκείες. Κάθε θρησκεία, κάθε ὑπεροχὴ εἶναι μία ὑποδούλωση τοῦ ἀνθρώπου.

β. Ἐπειτα ὑπάρχει ἡ ἀρχὴ τοῦ κοσμικοῦ κράτους μέσα ἀπὸ τὴ διάσταση τῆς δημόσιας διοίκησης. Στὴν περίπτωση αὐτῆ, ἡ ἐν λόγω ἀρχὴ ἐγγυᾶται τὴν οὐδετερότητα τοῦ κράτους σὲ θρησκευτικὰ ζητήματα καὶ τὴν ἰσότητα ὅλων τῶν θρησκευτῶν ἀπέναντι στὸν νόμο. Ἰσως ἀκόμη κάποιοι ἐκπρόσωποι αὐτῆς τῆς κοσμικότητας, τῆς πιὸ οὐδέτερης καὶ ἀνοικτῆς, νὰ εἶναι ὑπὲρ μερικῶν ἐγκαιρῶν συνεργασιῶν μὲ τὶς θρησκείες στὸν ἐκπαιδευτικὸ καὶ κοινωνικὸ τομέα.

γ. Σύμφωνα μὲ τὸν κοινωνιολόγο Jean-Paul Willaime, θὰ βλέπαμε ἕναν τρίτο τύπο ἀρχῆς τοῦ κοσμικοῦ κράτους νὰ δημιουργεῖται, ἢ ὁποῖα κινεῖται στὸ πλαίσιο ἀναγνώρισης καὶ διαλόγου, ποὺ δὲν θὰ ἦταν στιγματισμένη οὔτε ἀπὸ μαχητικότητα ἐνάντια στὶς θρησκείες οὔτε ἀπὸ αὐστηρὴ οὐδετερότητα, ἀλλὰ ἀπὸ μία ἐπιθυμία ἀνοίγματος καὶ συνεργασίας³. Οἱ θρησκείες μποροῦν καὶ ὀφείλουν νὰ παίζουν ἕναν σημαντικὸ ρόλο γιὰ τὴν κοινωνικὴ εἰρήνη, τὸν σεβασμὸ στὶς μειονότητες, τὴν ἀνοχὴ, τὴν ἀποδοχὴ τῶν διαφορῶν. Οἱ θρησκείες, καλὰ πλαισιωμένες, βοηθοῦν νὰ ἀγωνιστοῦμε ἐνάντια στὸν κοινοτισμό⁴.

(éd.), *Encyclopédie du protestantisme*, Labor et Fides, PUF-Quadrige, Genève-Paris ²2006, σ. 747 κ.έ.

3. J.-P. Willaime, *Le retour du religieux dans la sphère publique. Vers une laïcité de reconnaissance et de dialogue*, Olivetan, Lyon 2008.

4. Voltaire, *Traité sur la tolérance* (1763). La tolérance est une valeur positive et bienveillante envers l'autre et s'oppose au fanatisme religieux. Voltaire a écrit ce traité pour réhabiliter un protestant, Jean Calas, mis à mort par les autorités publiques pour avoir été faussement accusé d'avoir assassiné son fils afin de l'empêcher de se convertir au catholicisme [μετάφρ.: Ἡ ἀνοχὴ εἶναι μία ἀξία θετικὴ καὶ καλοπροαίρετη, ἢ ὁποῖα ἀντιτίθεται στὸν φανατισμό. Ὁ Βολταῖρος συνέγραψε τὴν πραγματεία αὐτῆ, γιὰ νὰ ἀποκαταστήσει τὸν προτεστάντη Jean Calas, στὸν ὅποιο ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὶς δημόσιες ἀρχὲς ἡ θανατικὴ ποινὴ, ἀφοῦ καταδικάσθηκε μὲ τὴν ψευδῆ κατηγορία ὅτι εἶχε δολοφονήσει τὸν γιό του, μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ τὸν ἐμποδίσει νὰ μεταστραφῆ στὸν Ρωμαιοκαθολικισμό].

2. Δύο σημαντικές εξαιρέσεις

Αυτό πού μόλις υπενθυμίσαμε είναι ή θεωρία. Στην πράξη υπάρχουν δύο εξαιρέσεις:

I. Τò ειδικò καθεστὼς τῶν τριῶν γαλλικῶν διαμερισμάτων τῆς Ἀλσατίας, Haut-Rhin, Bas-Rhin καὶ τῆς Moselle. Σὲ αὐτὴν τὴν περιοχὴ ἀνατολικὰ τῆς Γαλλίας, τῆς ὁποίας ἡ πρωτεύουσα εἶναι τὸ Στρασβούργο, ὑπάρχει τὸ καθεστὼς τοῦ κονκορδάτου, δημιουργημένο ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα τὸ 1801, τὸ ὁποῖο καὶ καθιερώνει ὅτι τέσσερις θρησκείες, Καθολικισμός, Λουθηρανισμός, Καλβινισμός καὶ Ἰουδαϊσμός, ἔχουν ἓνα εἰδικὸ καθεστὼς. Ἰερεῖς καὶ πάστορες συνεχίζουν νὰ πληρώνονται ἀπὸ τὸ κράτος, ἡ Θεολογία (προτεσταντικὴ καὶ καθολικὴ) διδάσκεται στὰ πανεπιστήμια καὶ ὑπάρχουν μαθήματα θρησκευτικῶν στὰ σχολεῖα τῆς. Γιατί αὐτὴ ἡ ἐξαιρέση; Ἔτσι ἀπλᾶ, ἐπειδὴ ὅταν ὁ νόμος διαχωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Κράτους ψηφίσθηκε τὸ 1905, αὐτὴ ἡ περιοχὴ ἀνῆκε στὸ Ράιχ καὶ ἐνσωματώθηκε στὴ Δημοκρατία μετὰ ἀπὸ τὸν Α΄ Παγκόσμιον Πόλεμον τὸ 1918.

II. Ἡ δευτέρη ἐξαιρέση εἶναι ὅτι ὑπάρχει ἀκόμη ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς θρησκευτικῶν σχολείων στὴ Γαλλία, κυρίως καθολικῶν. Σὲ συγκεκριμένες περιοχὲς τῆς Γαλλίας (γιὰ παράδειγμα στὴν Bretagne, χώρα τῆς Loire), ἡ ἰδιωτικὴ καθολικὴ ἐκπαίδευση εἶναι ἀκόμη πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ τὴ δημόσια κοσμικὴ ἐκπαίδευση. Στὴν καθολικὴ ἐκπαίδευση, λαμβάνουν χώρα μαθήματα θρησκείας διαφορετικῆς φύσεως, πού ποικίλλουν ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ καθολικὴ κατήχηση μέχρι ἀπλᾶ μαθήματα ἠθικῆς ἢ ἀνθρωπιστικῆς κουλτούρας καὶ μαθήματα γιὰ θρησκείες, γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς Βίβλου κ.ἄ. Τὸ ἀνώτατο ἴνστιτούτο, πού ἐπιμορφώνει αὐτοὺς τοὺς καθηγητὲς τῆς ἰδιωτικῆς καθολικῆς ἐκπαίδευσης, εἶναι τὸ Καθολικὸ Πανεπιστήμιον τῆς Δύσης (Angers), πού σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ Παριζιάνικον ὁμολογὸ του (Καθολικὸ Ἰνστιτούτο τοῦ Παρισιοῦ), κράτησε τὸν τίτλον «Πανεπιστήμιον», κάτι πού δὲν ἦταν δυνατὸ στὴν πρωτεύουσα, στὴν ὁποία κυριαρχοῦσε μία αὐστηρὴ θεώρηση τῆς ἀρχῆς τοῦ κοσμικοῦ κράτους.

3. Μία καινοτομία από το 2006:
 «Τὸ Μάθημα ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὸ φαινόμενο τῆς Θρησκείας»
 («l'enseignement du fait religieux»)

Μία ἀπὸ τὶς ἐξελίξεις ποὺ σημειώθηκαν τὰ τελευταῖα χρόνια σχετικὰ μὲ τὰ σχολεῖα τῆς Γαλλίας, ἦταν ἡ γενικευμένη εἰσαγωγή ὅχι τοῦ Μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν ἀλλὰ τοῦ «Μαθήματος ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὸ φαινόμενο τῆς Θρησκείας» [ἐνν. τὸ μάθημα ποὺ μελετᾶ καὶ ἀναλύει τὸ θρησκευτικὸ φαινόμενο]. Περὶ τίνος πρόκειται;

Ὅλο καὶ περισσότεροι καθηγητὲς καὶ διευθυντὲς σχολείων ἀνησυχοῦσαν γιὰ τὴν ἀξιανόμην ἄγνοια τῶν μαθητῶν σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὶς γνώσεις τους σχετικὰ μὲ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔκανε τὴ διδασκαλία τῆς λογοτεχνίας, τῆς ἱστορίας, τῆς γεωγραφίας καὶ τῶν τεχνῶν ἀδύνατη, καθὼς αὐτὰ τὰ μαθήματα εἶναι διαποτισμένα ἀπὸ χριστιανικὲς ἀναφορές. Ἡ κυβέρνησις ζήτησε μίαν ἀναφορὰ σχετικὰ μὲ αὐτὸ τὸ θέμα ἀπὸ τὸν φιλόσοφο Régis Debray, ὁ ὁποῖος συμπέρανε τὴν ἀναγκαιότητα νὰ εἰσάγουμε στὰ σχολικὰ προγράμματα στοιχεῖα θρησκευτικῆς κουλτούρας⁵. Αὐτὸ ἔγινε γιὰ ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς Γαλλίας καὶ ἔτσι ἓνα ταμποῦ καταρρίφθηκε. Δόθηκε ἡ δυνατότητα γιὰ τὴ διδασκαλία θρησκευτικῶν στοιχείων στὸ οὐδετερόθρησκο καὶ δημοκρατικὸ σχολεῖο, μέσα ὅμως σὲ ἓνα πρόγραμμα μὲ μεγάλους περιορισμούς.

Πιὸ συγκεκριμένα, ἀνάμεσα στοὺς περιορισμοὺς αὐτοῦς ἦταν οἱ παρακάτω:

- Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα θρησκευτικῆς κουλτούρας δὲν ἀποτελοῦν ἓνα μάθημα 100%, ἀλλὰ εἶναι διασκορπισμένα στὰ μαθήματα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς λογοτεχνίας.

- «Τὸ μάθημα ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὸ φαινόμενο τῆς Θρησκείας» βρίσκεται ἀνάμεσα σὲ πολλὰ πιθανὰ διδακτικὰ ἐπιλογὰ καὶ εἶναι –ὡς ἐκ τούτου– πιθανὸν ὁ καθηγητὴς νὰ μὴν τὴν ἐπιλέξει.

- Κάποιες τάξεις ἢ κατευθύνσεις, κυρίως τεχνικῆς ἢ μαθηματικῆς φύσεως, δὲν προτείνουν τὴν ἐπιλογὴ τοῦ «Μαθήματος ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὸ φαινόμενο τῆς Θρησκείας».

5. R. Debray, *L'enseignement du fait religieux dans l'école laïque*, Rapport au ministre de l'éducation nationale, éd. Odile Jacob, Paris 2002.

- Πρόκειται για μία πολὺ εὐρεία προσέγγιση τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου, ἢ ὁποῖα περιλαμβάνει ἐπίσης μελέτη φιλοσοφικῶν ρευμάτων ἀλλὰ καὶ θρησκειῶν ποὺ δὲν εἶναι μονοθεϊστικές. Ἐπομένως, δὲν ἀπομένουν πολλὰ πράγματα ἀπὸ μία χριστιανικὴ κουλτούρα (καὶ ἀκόμη λιγότερα ἀπὸ τὴ γνώση βιβλικῶν κειμένων).

Παρὰ τὶς ἀτέλειες, αὐτὴ ἢ ὄχι καὶ τόσο ὀλοκληρωμένη πρόταση Μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν ὑπογραμμίζει τέσσερις σημαντικές διαστάσεις ποὺ ἀφοροῦν τὴ θρησκεία, οἱ ὁποῖες εἶναι:

A. Μία συλλογικὴ διάσταση: Οἱ θρησκείες ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἄτομα τὰ ὁποῖα συναθροίζονται γιατί ἔχουν κοινὲς ἀξίες νὰ μοιραστοῦν. Τὸ θρησκευτικὸ κομμάτι συνδέει τοὺς ἀνθρώπους (εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ἐτυμολογίες τῆς λέξης θρησκεία, *religare*, *relier* = συνδέω) καὶ πρέπει νὰ τὸ προσεγγίσουμε ἀπὸ κοινωνικὴ ἄποψη καὶ ὄχι ἀπλῶς ἀτομικὰ ἢ ψυχολογικά.

B. Ἡ διάσταση τῶν ὁρατῶν («ὕλικῶν») ἀποτυπώσεων: Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ παράγει ἴχνη ὁρατά, τὰ ὁποῖα χρῆζουν κάποιας περαιτέρω ἐρμηνείας: κείμενα, εἰκόνες, ἀντικείμενα, κτίρια, χειρονομίες, τελετουργίες κ.λπ. Τὰ περισσότερα ἴχνη ἀπὸ αὐτὲς τὶς ὁρατές / «ὕλικές» ἀποτυπώσεις εἶναι ἀρκετῶν ἐτῶν καὶ ὑπάγονται στὴν κληρονομιά τῆς ἱστορίας ἢ τῆς τέχνης, ὁπότε τὸ θρησκευτικὸ κομμάτι γίνεται πολιτιστικό.

Γ. Ἡ συμβολικὴ διάσταση: Κάθε θρησκεία βασιζέται σὲ μιὰ συμβολικὴ ἀναπαράσταση τοῦ κόσμου, τῆς ἀνθρωπότητας καὶ τοῦ Θεοῦ – ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀναγκαιότητα μιᾶς σκέψης ποὺ μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ αὐτὰ τὰ σύμβολα. «Τὸ σύμβολο δίνει τὴ σκέψη», εἶπε ὁ ἐρμηνευτικὸς φιλόσοφος Paul Ricoeur⁶. Προκρίνουμε ἐδῶ μιὰ ἄλλη ἐτυμολογία τῆς λέξης θρησκεία ποὺ θὰ προερχόταν ἀπὸ τὸ *religare* = *relier* = ξαναδιαβάζω.

Δ. Ἡ διάσταση ποὺ θεμελιώνεται στὴν ἐμπειρία καὶ τὴ δεκτικότητα / αἴσθηση: Αὐτὲς οἱ συμβολικὲς πραγματικότητες, συνδεδεμένες μὲ τὶς θρησκείες, δὲν συνάδουν ἀρχικὰ μὲ τὴ σκέψη ἀλλὰ μὲ τὶς εὐαίσθητες ἐμπειρίες ποὺ ἀποκτοῦν χιλιάδες, ἂν ὄχι ἑκατομμύρια ἀνθρώπων καὶ ποὺ ἀγγίζουν πραγματικότητες ἐπίσης θεμελιώδεις, ὅπως τὸ σῶμα, τὴν τροφή, τὶς αἰσθήσεις, τὰ συναισθήματα. Τὸ νὰ μείνουν σὲ ἐπίπεδο

6. Στὴν ἐξήγηση αὐτοῦ τοῦ τύπου: P. Ricoeur, «Le symbole donne à penser», *Esprit*, n° 7-8 (1959/II), σσ. 60-76· ὁ ἴδιος, «Le symbole et le mythe», *Le semailleur*, 1963/2, σσ. 47-53· ὁ ἴδιος, *Le conflit des interprétations. Essai d'herméneutique*, Paris, Seuil, 1969, σ. 284.

μόνον έννοιων ή ιστορικων γεγονότων είναι σαν να λησμονοῦμε αυτό που κάνει τὸ θρησκευτικό κομμάτι στην καθημερινότητα, τὸ ὁποῖο οὐσιαστικά μεταφέρει λόγια, χειρονομίες, ἀντικείμενα καὶ τελετουργίες, που μιλοῦν στὸν ἄνθρωπο ἀτομικά καὶ συλλογικά, καὶ τὰ ένσωματώνει σὲ ἓνα επίπεδο πιὸ προσωπικό.

Μὲ τὴν εἰσαγωγή τοῦ «Μαθήματος που ἀσχολεῖται μὲ τὸ φαινόμενο τῆς Θρησκείας» δὲν μπορούμε παρὰ μόνο νὰ χαροῦμε που γιὰ πρώτη φορά στὴ Γαλλία, στὰ Ἀναλυτικά Προγράμματα, γίνεται λόγος γιὰ τὰ θρησκευτικά ζητήματα ὑπὸ μίαν ἄλλην ὀπτική γωνία, αὐτὴν τῆς ιστορίας, περιλαμβάνοντας τὴν κοινωνική, ἠθική καὶ τελετουργική πλευρὰ τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτοῦ κομματιοῦ στὴ σύγχρονη κοινωνία⁷. Ἐν συνεχείᾳ αὐτῆς τῆς καινοτομίας δημιουργήθηκε τὸ 2002 τὸ Εὐρωπαϊκὸ Ἰνστιτοῦτο Ἐπιστήμης Θρησκείων (IESR), συνδεδεμένο μὲ τὸ Πανεπιστήμιο Paris-Sorbonne, τὸ ὁποῖο παρέχει ἐπιμορφώσεις, συμπεριλαμβανομένων διδακτορικῶν, καὶ δημοσιεύει ποιοτικά βιβλία⁸.

4. Τὸ Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στὴν Ἀλσατία – Moselle⁹

Πρόκειται πάντοτε γιὰ ἓνα σχολικὸ μάθημα, γιὰ τὴν ὀργάνωση τοῦ ὁποῖου φέρουν τὴν εὐθύνη οἱ τέσσερις ἐπίσημες ἀναγνωρισμένες θρησκείες (Καθολικισμός, Λουθηρανισμός, Καλβινισμός, Ἰουδαϊσμός). Ἡ πλειοψηφία αὐτῶν ἀνήκει στὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία, μὲ μία μικρὴ Προτεσταντικὴ μειονότητα καὶ μία ἀντίστοιχη τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Τὸ Ἰσλάμ, ἂν καὶ ἡ δευτέρη θρησκεία σὲ αὐτὴν τὴν περιοχὴ, δὲν λαμβάνει

7. Διαχειριζόμαστε καλὰ τὸν Χριστιανισμό μέσα στὴ διδακτέα ὕλη τῆς ιστορίας, ὅταν προέρχεται ἀπὸ θέματα τῆς Ἀρχαιότητος, τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῆς Ἀναγέννησης (Μεταρρύθμιση). Ὅμως πρόκειται γιὰ μία προσέγγιση οὐσιαστικά ιστορικὴ καὶ πραγματιστικὴ, λὲς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν μόνο στὸ παρελθόν.

8. Ὑπάρχουν πολλὰ χρήσιμα στοιχεία στὴν ἴστοσελίδα: www.iesr.ephe.sorbonne.fr.

9. Σχετικὰ μὲ τὴ διάκριση μεταξὺ τῆς σχολικῆς θρησκευτικῆς ἐκπαίδευσης καὶ τῆς ἐνοριακῆς κατήχησης μιᾶς προτεσταντικῆς προοπτικῆς: J. Cottin, J.-M. Meyer (éd.), *Catéchèse protestante et enseignement religieux, Etat des lieux et prospectives*, Lumen Vitae, Bruxelles 2013· L. Hourmant, J.-P. Willaime, «L'enseigne-ment religieux dans les écoles publiques d'Alsace-Moselle», στό: J.-P. Willaime (éd.), *Le défi de l'enseignement des faits religieux à l'école. Réponses européennes et québécoises*, Riveneuve éd., Paris 2014, σσ. 309-330.

μέρος, κάτι που αποτελεί μία φανερή άνωμαλία¹⁰. Αυτά τα μαθήματα θρησκείας είναι θεωρητικά υποχρεωτικά, αλλά μπορεί να ζητηθεί απαλλαγή, ή όποια δίνεται αυτόματα. Αυτή η πρακτική έχει εξαπλωθεί, κάτι που σημαίνει ότι σε πολλά μέρη οι συμμετέχοντες στα μαθήματα θρησκείας αποτελούν μειονότητα.

Σχετικά με τη θρησκευτική εκπαίδευση στην περιοχή αυτή, σημειώνονται τα παρακάτω:

α. Το εν λόγω μάθημα κινείται μεταξύ ενός όμολογιακού μοντέλου που ακολουθούν οι Έκκλησίες (βλ. ένοριακή κατήχηση) και του «Μαθήματος που ασχολείται με το φαινόμενο της Θρησκείας». Παραμένει όμολογιακό, όσο οι Έκκλησίες φέρουν αποκλειστικά την ευθύνη για το περιεχόμενό του, όπως επίσης και για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών που το διδάσκουν. Αναφορικά με το Καθολικό Μάθημα των Θρησκευτικών, αυτό μπορεί μερικές φορές να ομοιάζει με μάθημα κατήχησης (τραγούδια, προσευχές, πρόσκληση για συμμετοχή στην κυριακάτικη θεία λειτουργία).

β. Ωστόσο, το εν λόγω μάθημα εξελίσσεται όλο και περισσότερο προς την κατεύθυνση ενός μοντέλου που προάγει τη μάθηση για τη θρησκεία, υπό την έννοια όμως ενός μαθήματος μελέτης των θρησκειών μέσα από την όπτική γωνία του Χριστιανισμού. Το Προτεσταντικό Μάθημα των Θρησκευτικών προμοδοτεί την ανακάλυψη της Βίβλου (Παλαιά και Καινή Διαθήκη), τη γνώση των μεγάλων έορτών, την ενασχόληση με ήθικα και κοινωνικά ζητήματα (χρήμα, οικογένεια, αλληλεγγύη κ.λπ.).

γ. Στις μη εύνοημένες κοινωνικά ζώνες, ψάχνουμε να αντικαταστήσουμε τα παραδοσιακά μαθήματα θρησκείας με μαθήματα ήθικης συμπεριφοράς. Πρόκειται κυρίως να διδάσκουμε τον σεβασμό του άλλου και κάποιες θεμελιώδεις ανθρωπιστικές αρχές, καθώς οι νέοι προέρχονται από διαλυμένες οικογένειες χωρίς εκπαιδευτικές αξίες. Το πλεονέκτημα αυτής της επιμόρφωσης, που βρίσκεται μόνο στο πλάνο των ανθρωπιστικών αξιών, είναι ότι διδάσκεται σε όλους τους μαθητές.

10. Ο αριθμός των ανθρώπων που ασπάζονται τον μουσουλμανικό πολιτισμό ή τη μουσουλμανική θρησκεία εκτιμάται σε 120.000 για τα τρία αυτά τμήματα, ή άλλως το 5% του πληθυσμού. Το ποσοστό αυτό ανεβαίνει στο 25% του πληθυσμού σε πόλεις όπως το Στρασβούργο και το Mulhouse.

δ. Τέλος, τὸ ἐν λόγῳ μοντέλο Μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν βλέπει τὸ κοινό του νὰ μειώνεται χρόνο με τὸν χρόνο. Οἱ καινοτομίες καὶ οἱ παιδαγωγικὲς ἀνακαλύψεις δὲν προσφέρουν ἀπολύτως τίποτε, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ μάθημα νὰ ἐξελίσσεται ὅλο καὶ περισσότερο σὲ περιθωριακὸ μέσα στὸ γενικὸ ἐκπαιδευτικὸ πλάνο, ποὺ προμοδοτεῖ πάντοτε περισσότερο τὰ «χρήσιμα» μαθήματα καὶ τὶς ἐπιστῆμες εἰς βάρος τῶν ἀνθρωπιστικῶν μαθημάτων, τῆς μουσικῆς καὶ τῶν τεχνῶν. Κάποιοι μιλοῦν γιὰ ἓνα πιθανὸ τέλος τῆς διδασκαλίας τῶν θρησκευτικῶν στὰ τρία γεωγραφικὰ διαμερίσματα ὑπὸ τὸ καθεστῶς-συμφωνία μὲ τὸ Βατικανό.

5. Χριστιανικὴ ἀγωγή σὲ ἓνα καινούργιο θρησκευτικὸ περιβάλλον

Δὲν μποροῦμε νὰ σκεφθοῦμε τὰ ζητήματα τῆς ἐκπαίδευσης καὶ μετάδοσης τῶν θρησκευτικῶν χωρὶς νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψιν τὶς πρόσφατες πολιτικές, πολιτισμικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἐξελίξεις στὸν κόσμον καὶ τὴν Εὐρώπη¹¹. Ἡ Γαλλία εἶναι ἰδιαίτερα θιγμένη ἀπὸ τραγικὰ παγκόσμια γεγονότα συνδεδεμένα μὲ τὴν ἀνοδο ἑνὸς βίαιου καὶ μὴ ἀνεκτικοῦ ἰσλαμικοῦ, μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν τρομοκρατικῶν κτυπημάτων καὶ θυμάτων στὸ ἔδαφος τῆς ἀπὸ τὸν Ἰανουάριον τὸ 2015 νὰ τὸ μαρτυροῦν¹².

Σημειώνουμε τέσσερα χαρακτηριστικὰ αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης τοῦ θρησκευτικοῦ τοπίου στὴ Γαλλία:

i. Ἡ ἀποδυνάμωση τοῦ Καθολικισμοῦ καὶ τῶν μορφῶν μὲ τὶς ὁποῖες ἐμφανίζεται ὁ Χριστιανισμὸς στὸ διάβα τῆς ἱστορίας. Κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς ἔρευνας τοῦ 1981, 70% τῶν κατοίκων δήλωναν καθολικοί. Μία ἔρευνα τοῦ 2008 δείχνει μίαν ἐξέλιξη ποὺ συνάδει μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ριζικοῦ ἀποχριστιανισμοῦ, καθὼς κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ

11. B. Massignon, V. Riva, *L'Europe, avec ou sans Dieu?*, op. cit. Une place importante est consacrée «aux religions orthodoxes et à la Turquie» (σσ. 103-123).

12. 7-10 Ἰανουαρίου 2015: ἐπιθέσεις κατὰ τῆς ἐφημερίδας *Charlie Hebdo* καὶ τοῦ σουπερ μάρκετ *Casher* στὸ Παρίσι (17 νεκροί)· 13-14 Νοεμβρίου 2015: ἐπιθέσεις σὲ *Bataclan* καὶ στὸν δρόμον στὸ Παρίσι (130 νεκροὶ καὶ 351 τραυματίες)· 13 Ἰουνίου 2016: δολοφονία ἑνὸς ζευγαριοῦ ἀστυνομικῶν σὲ περιοχὴ τοῦ Παρισιοῦ· 26 Ἰουλίου 2016: δολοφονία τοῦ πατρὸς Hamel σὲ μίαν ἐκκλησίαν κοντὰ στὴ Ρουέν· 14 Ἰουλίου 2016: ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ πλήθους στὴ Νίκαια (85 νεκροὶ καὶ 434 τραυματίες).

τὸ ἀντίστοιχο ποσοστὸ ὄσων δηλώνουν καθολικοὶ δὲν εἶναι παρὰ μόνον 42%. Παράλληλα, ἐνῶ μόλις τὸ 27% τῶν Γάλλων δήλωναν ἄθεοι τὸ 1981, τὸ 2008 τὸ ποσοστὸ αὐτὸ ἀνῆλθε σὲ 50%. Γιὰ τὴν ἡλικιακὴ ὁμάδα 18-29 χρονῶν, αὐτοὶ ποὺ δηλώνουν καθολικοὶ δὲν συγκεντρώνουν ποσοστὸ περισσότερο ἀπὸ 23% σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ 67% ποὺ δηλώνουν «χωρὶς θρησκεία» ἢ «πεπεισμένοι ἄθεοι»¹³. Μία ἄλλη ἔρευνα (REDCO), ποὺ ἀξιολογεῖ τὴ σχέση τῶν νέων 14-16 χρονῶν μὲ τὴ θρησκεία, ἐπιβεβαιώνει αὐτὴν τὴν ἀποχριστιανοποίηση τῆς ἡλικίας αὐτῆς¹⁴. Τὸ 21% πιστεύει ὅτι ἡ θρησκεία κάνει τοὺς ἀνθρώπους ἐπιθετικοὺς καὶ τὸ 27% ὅτι χωρὶς θρησκεία ὁ κόσμος θὰ τὰ πῆγαινε πολὺ καλύτερα¹⁵.

ii. *Μία «ἀνοιχτή», πολυθρησκευτικὴ κοινωνία.* Παράλληλα μὲ αὐτὴν τὴ μαζικὴ ἀδιαφορία γιὰ τὸν ἱστορικὸ χριστιανισμό, σημειώνουμε μίαν ἔλξη πρὸς ἄλλα θρησκευτικὰ ρεύματα, κυρίως γιὰ πρωτόγονες καὶ ἀνατολικὲς θρησκείες. Δίνουμε δύο στοιχεῖα ποὺ ὑπάρχουν στὸ Στρασβούργο: τὸ ἀνοιγμα μουσεῖου Vaudou (τὸ πρῶτο στὴν Εὐρώπη) τὸ 2013· τὸ φθινόπωρο τοῦ 2016, περίπου 16000 ἄτομα δὲν δίστασαν νὰ πληρώσουν 70 εὐρώ γιὰ νὰ πᾶνε νὰ ἀκούσουν τὸν Δαλαί Λάμα στὴν εὐρωπαϊκὴ πόλη.

iii. *Ἡ ἐμφανὴς/κυρίαρχη παρουσία τοῦ Ἰσλάμ στὴν κοινωνία* (ἡμιὰ κουλτούρα βαθύτατα ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὸ Ἰσλάμ). Τὰ σημάδια ὅτι ἀνῆλθουμε (θρησκευτικὰ ἢ πολιτιστικὰ) στὸ Ἰσλάμ εἶναι ὄρατὰ στὰ Μ.Μ.Ε. ἀλλὰ καὶ στὸν δρόμο. Μία ἐκπαίδευση πάνω στὴν ἀνακάλυψη τοῦ Ἰσλάμ καὶ τῶν πολιτιστικῶν κωδίκων ἐπιβάλλεται γιὰ νὰ ἀποφύγουμε τὰ ἀμαλγάματα καὶ τὶς ἀπλοποιήσεις καὶ νὰ διακρίνουμε τὸ Ἰσλάμ ὡς θρησκεία, τὸ ἐπιθετικὸ Ἰσλάμ καὶ τὸ Ἰσλάμ ὡς ἓνα σύνολο ἐθίμων καὶ κανόνων, ποὺ ἀφοροῦν εἴτε τὴ ζωὴ τῶν πολιτῶν εἴτε τὴ θρησκευτικὴ τελετουργία¹⁶.

13. Τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἔρευνας EVS (European Values Surveys) παρουσιάζονται μέσα στό: P. Brechon, J.-Fr. Tcherna, *La France à travers ses valeurs*, Armand Colin, Paris 2009. Οἱ σσ. 227-266 ἀφιερώνονται στὰ θρησκευτικὰ ζητήματα.

14. REDCO: Religion in Education. A Contribution to Dialogue or a Factor of Conflict in Transforming Societies of European Countries.

15. Collectif, *Teenagers Perspectives on the Role of Religion in their Lives. School and Societies. A European Quantitative Study*, Münster-New York, Waxmann, 2009. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατάσταση στὴ Γαλλία: C. Beraud, J.-P. Willaime (éd.), *Les jeunes, la religion et l'école*, Bayard, Paris 2009.

16. Δύο ἀπὸ τοὺς καλύτερους πολιτικούς, θρησκευτικοὺς καὶ κοινωνικοὺς ἐμπειρογνώμονες τοῦ Ἰσλάμ στὴ Γαλλία: G. Kepel, *Terreur dans l'hexagone. La genèse du*

iv. *Ἐπιστροφή μιᾶς μαχητικῆς κοσμικότητας.* Πιθανῶς ἡ παρουσία τῆς θρησκείας σὲ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα θὰ ξεκινουῖσε μία ἐκ νέου ἐνεργοποίηση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὰ θρησκευτικὰ θέματα γενικά, ἰδιαίτερος τὰ χριστιανικά. Αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια γιὰ κάποιους, ἀλλὰ γιὰ τοὺς παρατηρητὲς τοῦ «θρησκευτικοῦ φαινομένου» αὐτὴ ἢ περιέργεια εἶναι περιθωριακὴ καὶ ἢ πλειοψηφία στρέφεται στὴν ἀνάποδη πλευρά, ἢ ὁποία εἶναι ἡ ἐπιστροφή σὲ μιὰ θρησκοληψία μαχητικὴ. Ὅσο λιγώτερο ὑπάρχει καὶ παρουσιάζεται στὸν δημόσιο χῶρο ἡ θρησκεία καὶ ὅσο λιγώτερο μιλάμε γι' αὐτήν, τόσο καλύτερα θὰ πηγαίνει ἡ κοινωνία.

Αὐτὲς οἱ πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐξελίξεις ὁδηγοῦν ὅλο καὶ περισσότερο αὐτὰ τὰ μαθήματα θρησκείας, ποὺ εἶναι εἴτε καθολικὰ εἴτε προτεσταντικά, νὰ ἐξελίσσονται σὲ μαθήματα θρησκείων. Οἱ στόχοι αὐτῶν τῶν μαθημάτων ἀπαριθμοῦνται σὲ τέσσερις καὶ εἶναι οἱ ἑξῆς:

1. *Ἡ κατανόηση τῆς συμβολικῆς γλώσσας τοῦ Χριστιανισμοῦ, μὲ σημεῖο ἀφετηρίας τὴν κατανόηση τῆς ἐκάστοτε οἰκείας χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἢ Ὁμολογίας.* Ὁ Χριστιανισμὸς, ταυτόχρονα παγκόσμιος καὶ πλουραλιστικός, ἐπικεντρώνεται γύρω ἀπὸ διδασκαλίες ποὺ μοιράζονται ὅλοι οἱ Χριστιανοί (Ἐνσάρκωση, Ἀνάσταση, Ἁγία Τριάδα, Βίβλος ὡς ἱερὸ βιβλίον) καὶ διαίρειται σὲ πολλὰ πρακτικὰ. Ἰδρυόμενος στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Χριστιανισμὸς ἀναπτύσσει μιὰ συμβολικὴ γλώσσα, ἰδιαίτερα πλούσια, φτιαγμένη ἀπὸ κείμενα, λόγια, χειρονομίες, ἀντικείμενα, μουσικὲς, εἰκόνες. Ὅλα αὐτὰ εἶναι γιὰ νὰ τὰ μάθουμε (ἢ νὰ τὰ ξαναμάθουμε)· διαφορετικὰ ὁ Χριστιανισμὸς γίνεται ἀκατανόητος.

2. *Ἡ κατανόηση τοῦ σύγχρονου κόσμου, στὸν ὁποῖο τὰ θρησκευτικὰ φαινόμενα εἶναι διαρκῶς καὶ πανταχοῦ παρόντα.* Ἄρκει νὰ ἀνοίξουμε τὴν τηλεόραση, νὰ ἀκούσουμε τὸ ραδιόφωνο ἢ νὰ διαβάσουμε μιὰ ἐφημερίδα, γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε σὲ ποῖο σημεῖο οἱ θρησκείες, καὶ ὁ Χριστιανισμὸς συγκεκριμένα, εἶναι ἰδιαίτερος παρούσες στὸν σημερινὸ κόσμον. Ἄξιζε νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι τὰ θρησκευτικὰ φαινόμενα προσεγγίζονται καὶ μελετῶνται μὲ δύο τρόπους, ἀποκαλύπτοντας ἀντίστοιχα δύο πλευρὰς τῆς παρουσίας τους μέσα στὴν κοινωνία.

---

djihad, Gallimard, Paris 2015· ὁ ἴδιος, *La fracture*, Gallimard, Paris 2016· Ol. Roy, *La laïcité face à l'islam*, Pluriel, Paris 2001· ὁ ἴδιος, *Le djihad et la mort*, Seuil, Paris 2016.

Υπάρχει από τη μία ή κυρίαρχη φωτεινή πλευρά, με τις γιορτές και τις θρησκευτικές παραδόσεις, τους οργανισμούς διακονίας και τους κοινωνικούς οργανισμούς προερχόμενους από τις Έκκλησίες, μέσω των οποίων αναδεικνύεται ή σημασία του Χριστιανισμού σε τομείς όπως η υγεία, η συνοδεία ηλικιωμένων, αναπήρων και άστέγων. Από την άλλη υπάρχει η σκοτεινή πλευρά, ή όποια σχετίζεται με βία στις κοινότητες, φονταμενταλισμό, ακραίες ριζοσπαστικές θρησκευτικές ιδέες, απομονωτισμό, συντηρητισμό και διωγμό-καταγγελία των «βλάσφημων»¹⁷.

3. *Η κατανόηση της καλλιτεχνικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της Δυτικής Ευρώπης.* Η ήπειρός μας κατέχει έναν άξιοζήλευτο αριθμό καλλιτεχνικών έργων αρχιτεκτονικής, μουσικής, θεάτρου, λογοτεχνίας, γλυπτικής και ζωγραφικής. Η τεράστια πλειοψηφία αυτών των καλλιτεχνικών έργων προέρχονται από τον χριστιανισμό και διηγούνται αφηγήσεις, διατυπώνουν πεποιθήσεις, απευθύνονται σε συναισθήματα, όχι μόνο αισθητικά αλλά επίσης και θρησκευτικά. Τò να μην γνωρίζεις τὰ θεμελιώδη του Χριστιανισμού, σημαίνει να μην μπορείς πια να καταλάβεις τὰ καλλιτεχνικά έργα που παρατηρούμε, έπισκεπτόμαστε, ακούμε.

4. *Η ενίσχυση και ενδυνάμωση της έτοιμότητας για άνοχη μέσω της καλύτερης κατανόησης των άλλων θρησκειών.* Είναι φανερό ότι όσο περισσότερο γνωρίζουμε τον άλλο στη διαφορετικότητα και ιδιαιτερότητά του, τόσο λιγότερο θα έχουμε την τάση να τον κρίνουμε ή να τον αποκλείσουμε, καθώς η γνώση προάγει την άνοχη. Είναι αναμφισβήτητο ότι ανάμεσα στις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες (Ιουδαϊσμός, Χριστιανισμός, Ισλάμ) τὰ σημεία σύγκλισης και συνάντησης είναι πολλά, ξεκινώντας από την πίστη σε έναν μοναδικό Θεό που έχει τò ίδιο όνομα. Ο οικουμενισμός επέστρεψε, επιφέροντας αρχικά και μία προσέγγιση ανάμεσα στους Προτεστάντες και τους Καθολικούς και εν συνεχεία ανάμεσα σε Δυτικούς και Ανατολικούς Χριστιανούς. Αυτό ενθαρρύνει τις διάφορες διαθρησκειακές πρωτοβουλίες, στοχεύοντας να δημιουργήσει ένα κλίμα έμπιστοσύνης ανάμεσα στις θρησκείες του

17. J. Cottin, «Œuvres ‘blasphématoires’. Une question de réception, non de création», σtó: «Que ton nom soit sanctifié». *Réflexions sur le blasphème. ThéophiLyon. Revue de l'Institut catholique de Lyon*, XXI/2 (nov. 2016), σσ. xxx.

κόσμου, ποὺ θέλουν ὅλες νὰ εὐνοήσουν τὴν εἰρήνη καὶ νὰ συνυπάρχουν μέσα στὴ διαφορετικότητα τῶν πολιτισμῶν καὶ τῶν πίστεων.

SUMMARY***

The Religious Education and the beginning of the Secular State in France: A weak relationship?

By Jérôme Cottin, *Professor*
Université de Strasbourg

This article refers to the Course of Religious Studies and Christian religious education in France. Because of its own history, in the formation of which contributed decisively religious wars of two centuries between Protestants and Catholics and then the French Revolution of 1789, France is the most “anti-religious” country in Western Europe. However, freedom of religion is guaranteed by the Constitution and in some sectors, Christianity remains privileged. Despite the neutrality of the French state, as far as religion and religious studies are concerned, since 2006 the “Course dealing with the phenomenon of Religion” has been introduced, through which there is discussion of religious issues from another perspective which includes the history and the social, moral and ritual sides of the religious phenomenon in modern society.

*** By Kleanthis E. Nitzamis, *PostDoc*